

Geopolitiek dwingt Europa tot nieuwe heldere keuzes

Strategische investeringen en sterk bestuur

CDA Themagroep Draghi

CDA Europa netwerk

CDA Themagroep Draghi;

Lisa Laumen

Bert-Jan Polman

Derek Meijers

Derek Groot

Mustafa Amhaouch

Victor Carstens

Joost van Iersel

Cent van Vliet

1. Inleiding.....	4
2. Aanbevelingen.....	5
3. Uitdagingen.....	8
4. Antwoorden noodzakelijk.....	8
5. Wereldspelers.....	9
a. Verenigde Staten	9
b. China	9
c. Niet-gebonden Landen.....	10
6. Geen houdbaar alternatief voor Europese integratie	10
7. Bestuurlijk vermogen cruciaal.....	11
a. Noodzaak overkoepelend beeld en strategische agenda	11
b. Organisatorisch spiegelen aan de VS.....	12
c. Aanscherping van Europese sturingsinstrumenten	12
d. EU-handelsbeleid inspireren vanuit eigen kracht	13
8. De vijf grootste uitdagingen	13
a. Industriepolitiek en strategische investeringen	13
b. Europese kapitaalmarkt.....	15
c. Digitale tijdperk en Artificiële Intelligentie	16
d. Energie en klimaat, Grondstoffen en raffinagecapaciteit.....	17
e. Defensie en veiligheid	18
8. Bijlagen	20

1. Inleiding

De EU bevindt zich in een existentiële periode van haar bestaan tegenover agressieve machtsblokken in de wereld. Meer dan voorheen moet Europese concurrentiekracht worden bevochten in een wereld die wordt gedomineerd door geopolitieke spanningen en door dominantie van politiek over economie. De VS is niet meer de bondgenoot van weleer en China vervolgt zijn opmars als wereldmacht. Er is een groeiend aantal relevante wereldspelers en belangrijke handelspartners voor Europa in opkomst. En in parallel is geen onderscheid meer te maken tussen economische en veiligheids- en militaire macht. Europa zal dus naast soft power ook geloofwaardige hard power moeten ontwikkelen.

Meer Europese eenheid met de overstap van remmende terughoudendheid naar constructieve actie is bitter noodzakelijk. Een Europees gearticuleerd politiek leiderschap, dat wordt gekenmerkt door zelfvertrouwen, wil, strategie en gezamenlijkheid, is daartoe onmisbaar. Ter zekerstelling van eigen belangen en Europese waarden moet Nederland in de visie van het CDA ten volle in deze omslag deelnemen. Dit betekent politiek en bestuurlijk in EU-kader een doeltreffende afstemming van Nederlands economisch en industrieel beleid met dat van andere landen en integratie van diensten en projecten. Hieronder zijn systematisch inbegrepen met partnerlanden afgestemde innovatieprogramma's.

In een proces van overgang van nationale soevereiniteit naar gedeelde Europese soevereiniteit moet de besluitvorming in de EU opnieuw worden geijkt. Voor de verreikende doelstellingen zijn de rapporten Letta over de Interne markt en van Draghi over Strategische autonomie de basis. Zo kunnen onze ondernemingen en beschikbare talenten van velerlei aard optimaal tot wasdom komen. De Commissie moet worden gesteund in haar voorstellen voor de versterking van de Interne markt, strategische keuzes in de industriële en dienstensectoren, versoepeling van de regelgeving en de noodzakelijke financiële voorzieningen op EU-niveau.

Europese welvaart, weerbaarheid en waarden zullen toekomstbestendig moeten worden gemaakt. Dit rapport begint met een korte schets van de geopolitieke aardverschuivingen. Die raken direct het Bestuurlijk vermogen. Zonder sterk en adequaat reagerend bestuur wordt Europa speelbal in plaats van speler. Draghi noemt een breed scala aan onderwerpen. Wij hebben gekozen voor vijf sectoren waar naar onze mening de grootste uitdagingen liggen. Deze zijn: Industriepolitiek en strategische investeringen, Europese kapitaalmarkt, het Digitale tijdperk en Artificiële Intelligentie, Energie en Klimaat, Grondstoffen en raffinage en afsluitend Defensie en Veiligheid.

Als CDA Themagroep doen we over zes punten concrete aanbevelingen. Die zijn zowel bedoeld voor interne discussies in de partij en fractie als voor het mede bepalen van concrete politieke standpunten.

2. Aanbevelingen

1. **Bestuurlijk vermogen cruciaal.** Een stelselmatig onderschat thema is het bestuurlijk vermogen. Zonder afdoende bestuurlijke regie is beleid een lege huls. Het programma van de Commissie, gebaseerd op de rapporten van Draghi en Letta, zal dus herkenbaar en consequent bestuurlijk vorm moeten krijgen. Concreet betekent dit in de visie van het CDA:
 - uitbreiding van thema's met besluitvorming met gekwalificeerde meerderheden en erkenning van kopgroepen daar waar (nog) geen EU-besluitvorming haalbaar is;
 - meer rechtstreeks werkende verordeningen in plaats van richtlijnen en versterking van de bevoegdheden van de Commissie bij toezicht en uitvoering van genomen EU-besluiten, waarbij consequent de hand wordt gehouden aan deadlines en lange termijnbeleid;
 - ruim baan voor (Europese) publiek-private samenwerking en projecten en voor een flexibele opzet van vitale transnationale projecten;
 - effectieve besluitvorming van Nederland in lijn met onderstaande aanbevelingen. Het trotse blazoen van Nederland Kennisland verbleekt. Er wordt steeds meer bezuinigd op Onderzoek en Innovatie. Dit staat haaks op internationale trends. Besluitvorming in Nederland moet ons land in het juiste spoor terugbrengen. In parallel moet gezorgd worden voor voldoende Nederlandse inbreng in de ambtelijke diensten van de Commissie. De Europese werkelijkheid en het Europese beleid in Nederland noodzaakt vanuit het CDA tot een betere politieke communicatie naar de publieke opinie toe om duidelijk te maken wat ons land en Europa te doen staat.
2. **Industriepolitiek en strategische investeringen.** De Interne markt is het hart van de integratie en daarmee een basisvoorwaarde voor Europese industriepolitiek en voor Strategische autonomie. Hardnekkige nationale belemmeringen staan nog steeds in de weg. Een Europees industriebeleid moet zijn gericht op meer Europa-brede projecten en allianties. Succesvol zijn Airbus, Galileo en allianties, zoals die van luchtvaartmaatschappijen. Het kán dus! Het CDA pleit voor:
 - ongedaan maken van nationale regels, die de werking van de Interne markt belemmeren;
 - positieve Europese besluitvorming over het voorstel van Draghi voor € 650 miljard extra investeringen in kansrijke Europese projecten en de daarmee corresponderende € 150 miljard op de nationale begrotingen. Dit moet in het bijzonder ook bevorderen:
 - een versnelling van de Europeanisering van de industrie met het oog op expansie en concurrentiekracht;
 - grensoverschrijdende high-tech innovaties van industrie, kennisinstellingen en overheden met de logische vervolgstap van de uitbouw grootschalige productie- en innovatielocaties in strategische sectoren, zoals batterijen en chips;
 - financiële steun aan kansrijke start-ups en unicorns. Nederland zet met gebruik van EU-fondsen ruim in op samenwerking van topuniversiteiten en centers of excellence.

3. **Europese kapitaalmarkt.** Het CDA steunt:

- de conclusie in het Draghi-rapport, dat ons innovatievermogen en het Europese verdienvermogen staat of valt met toegang tot voldoende privaat kapitaal in de juiste sectoren;
- grensoverschrijdende fusies van banken en voortgang van de Bankenunie met een cruciale rol in de Europese economie en de juiste schaal voor gewenste risicodragende kapitaalstromen.

4. **Het Digitale tijdperk en Artificiële Intelligentie.** AI is wereldwijd een doorslaggevende economische en politieke machtsfactor en Europese onafhankelijkheid is een urgente noodzaak. Eurostack en geïntegreerde samenwerking en uitvoering in Europese projecten moeten leiden tot een onafhankelijke Europese IT-infrastructuur. Die is noodzakelijk voor ons leven, welzijn en werk en politiek en economisch van doorslaggevend belang. Voor het CDA is het belangrijk dat:

- de Europese digitale autonomie met omvangrijke investeringen en Europese projecten wordt versterkt, waarbij Europese waarden koersbepalend zijn;
- Nederland een actieve bijdrage levert aan de voorbereiding en uitvoering van en het toezicht op Europese actieplannen en -wetgeving en zich inzet voor de juiste oriëntatie van Europese programma's, waarbij publiek-private samenwerking onmisbaar is. Deze zal zo moeten zijn ingericht, dat ons verdienvermogen wordt versterkt;
- de sleuteltechnologie van AI een bijdrage levert aan het waarborgen van onze veiligheid, onze digitale infrastructuur en strategische autonomie. Deze vergen zeer omvangrijke en gerichte investeringen in grensoverschrijdende projecten. Met name in geavanceerde AI-applicaties en robotica kan Europa belangrijke troeven ontwikkelen ten opzichte van concurrenten in de VS.

5. **Energie en Klimaat, Grondstoffen en raffinage.** Wereldwijde spanningen maken een Europees energiebeleid met overeenstemming over een verantwoorde mix aan duurzame energiedragers nog urgenter. Energie- en klimaatbeleid zijn nauw verweven. Er is een creatieve mix nodig van steeds meer duurzame energiedragers om industriële sectoren toekomstig bestendig te maken. Voor de toekomst van Europa zijn grondstoffen en raffinagecapaciteit van levensbelang. Het CDA pleit ervoor dat:

- Europa met prioriteit inzet op de onomkeerbare trend in de wereld naar schone(re) energie. Publiek-private samenwerking en projectontwikkeling is onontbeerlijk;
- gebruik wordt gemaakt van de ruimte in Europese energiebelastingrichtlijn om de energiebelasting voor consumenten en industrie te verlagen en het voorstel van Draghi wordt gesteund de milieuwetgeving voor tijdelijke uitstoot van CO₂ te herzien. Dit geeft ruimte aan bouwprojecten en groene investeringen. Daarnaast noodzaakt eerlijke concurrentie tot het toepassen van een koolstofcorrectie aan de EU-buitengrens;
- een Europese strategie wordt ontwikkeld voor eigen raffinage van kritieke grondstoffen. De beschikbaarheid van grondstoffen moet worden zeker gesteld via EU-brede diplomatie en strategische partnerschappen met derde landen rond de Global Gateway;
- voor technologie, onderzoek en ontwikkeling wordt gezocht naar alternatieven voor kritieke grondstoffen, zoals silicium. In dit verband zijn gerichte handelsovereenkomsten met grondstoffenlanden bitter noodzakelijk.

6. **Defensie en Veiligheid.** De geopolitieke ontwikkelingen noodzaken tot concrete acties in Europees verband. Het CDA zet in op:

- een Europese Veiligheidsraad voor een operationele, financiële en industriële afstemming. Een eerste belangrijke en noodzakelijke eis daarvoor is het afstemmen van de operationele eisen. Belastinggeld, dat aan Europese veiligheid wordt besteed, moet zoveel mogelijk in Europa terecht komen. Zo moet het van kopen van de Amerikaanse plank gaan naar investeren in Europese systemen. De behoeften zijn omvangrijk genoeg voor het substantieel vergroten van het aantal industriële clusters;
- het verbreden van de bilaterale samenwerking met Duitsland en België naar Noord-West-Europese landen. Transnationale allianties en producties moeten het veelvoud van elkaar overlappende producties van militair materieel tot een gewenst minimum terugbrengen;
- Adequate maatregelen tegen hybride dreigingen en cyberaanvallen, nationaal zowel als via intensieve Europese afstemming. Deze vragen om de benodigde investeringen van overheden en industrieën zowel als een weerbare samenleving en samenredzaamheid naar het voorbeeld van Finland en Zweden. Voor crisissituaties zijn strategische allianties van overheden met het bedrijfsleven nodig om de samenleving draaiende te houden.

3. Uitdagingen

De geopolitieke ontwikkelingen in deze moderne tijd zijn van ongekeerde omvang en hebben een grote invloed op onze welvaart, waarden en weerbaarheid. Er is sprake van een fundamentele verschuiving in de verhoudingen tussen landen en economieën. De liberale markt- en wereldordening met open grenzen, die grosso modo van 1950 tot 2020 bepalend was, ligt achter ons. Toen was de Westerse wereld de regisseur met GATT en later WTO als drijvende instituten. Binnen dat internationale kader werd overigens ook de marktliberalisatie binnen de EU succesvol ingezet.

Deze liberale wereldordening maakt inmiddels plaats voor onderling wantrouwen, protectionisme korte termijn winstbejag en daarmee instabiliteit. Dit proces wordt nog verergerd door de onverbiddelijke zero sum-doctrine van Trump. Naast de winnaar - de VS - zijn er volgens Trump slechts verliezers. Zijn visie wordt gevoed door o.m. de nog steeds onaantastbare dollar, de vruchten van de Amerikaanse kapitaalmarkt, de steeds verder groeiende dominantie van de Big Tech, eigen fossiele energie en door relatief lagere energieprijzen. Deze strategische voordelen worden geschaagd door een sterke defensiesector met atoomwapens zowel als oligarchische en monopolistische trends in geavanceerde sectoren waaraan, bij het ontbreken van een serieus concurrentieregiem, geen strobreed in de weg wordt gelegd.

Genoemde elementen staan haaks op wat in Europa met een zelfstandige (industrie)politiek wordt beoogd. Het is dus zaak, dat wij ons uit overtuiging en noodzaak laten leiden door onderling vertrouwen, de beginselen van de open markt en lange termijn doelstellingen. Dit alles geïnspireerd door de uitgangspunten van de sociale markteconomie en een eigentijds Rijnlandmodel. Dit draait om het primaat van de marktkrachten, een permanente publiek-private afstemming en daarop gebaseerde publieke randvoorwaarden. Dit zijn begrippen die uitstekend passen bij het CDA-gedachtegoed. De Themagroep Draghi heeft eerder al een korte input gegeven voor het CDA-verkiezingsprogramma (bijlage 5).

4. Antwoorden noodzakelijk

Er liggen grote uitdagingen én kansen voor Europa. De ontwikkelingen in de wereld noodzaken tot het slaan van een nieuwe slag in Europa. Europa staat er nagenoeg alleen voor. Draghi heeft met zijn rapport (bijlage 1) zeer waardevolle aanzetten gegeven. Een sterke en herkenbare positie van de Europese Unie is het enige antwoord op de fundamentele veranderingen die zich in de wereld voltrekken. Europa als krachtige speler moet voorkomen dat lidstaten tot speelbal worden gedegradeerd. De belangen van de lidstaten zijn meer dan ooit gekoppeld aan het bredere Europese belang. Letta (bijlage 2) heeft in zijn rapport gewezen op de vele tekortkomingen van de interne Europese markt. Ook zijn voorstellen zijn zeer belangrijk én urgent voor de versterking van de Europese uitgangspositie en ook om internationaal de waarde van open markten te etaleren.

De economische fragmentatie, die in plaats is gekomen van de vertrouwde globalisering noodzaakt tot betere en snellere afstemming tussen hoofdsteden, het Europees Parlement en de Europese Commissie. In de huidige internationale wanorde zijn gezamenlijke keuzes op basis van een gedeeld toekomstperspectief van doorslaggevend belang. Leiderschap hand in hand met doorzettingsmacht moet gericht zijn op eigen onderzoek en innovatie, investeringen, concurrentiekracht en veiligheid, die zijn gedefinieerd op basis van Europese belangen en waarden. Het gaat dus om belangen en waarden: welvaart, strategische autonomie, en weerbaarheid.

5. Wereldspelers

De wereldorde is in beweging. De Verenigde Staten, China en de niet-gebonden landen bepalen steeds meer het speelveld, met grote gevolgen voor handelspatronen en de zeggingskracht van internationale instituties (zie een meer uitgebreide analyse in bijlage 3).

a. Verenigde Staten

De verhouding met de Verenigde Staten is fundamenteel veranderd. Waar Nederland de VS lang zag als bevrijder, bondgenoot en baken van vrijheid, is dat beeld inmiddels achterhaald. Sinds 9/11 en nu dan versterkt door Trump's 'America First'-agenda kiest Amerika voor isolationisme, economisch opportunisme en nationaal gericht leiderschap. Deze nationale koers was ook onder Biden, alleen in andere bewoordingen, al aanwezig.

De VS handelen nu vanuit een zero-sum logica, gericht op eigenbelang. Tarievenpolitiek is leidend geworden, internationale instellingen worden geschoffeerd en het klimaatbeleid wordt eraan ondergeschikt gemaakt. Amerika toont zich bij monde van zijn president onberekenbaar en feller. Het voelt zich niet langer verantwoordelijk voor de liberale wereldorde, die het vanaf de tweede wereldoorlog zelf heeft opgebouwd.

Voor Europa betekent dit dat we onze 'oude bondgenoot' zo goed als kwijt zijn. Er is geen automatische afstemming meer op cruciale dossiers: energie, handel en wapenleveranties. De Europese Unie moet een eigen koers ontwikkelen. Vluchten kan niet meer. Leiders als Macron en Draghi pleiten al langer voor strategische autonomie. Ook Duitsland onder Merz lijkt deze weg in te slaan. Voor Nederland betekent dit: creatief en consequent bijdragen aan de versterking van Europese zelfstandigheid.

b. China

China voelt zich historisch ingeperkt door het Westen. Onder president Xi Jinping is het land gericht op economische en militaire opbouw met als doel om in 2050 de VS voorbij te streven. Technologie-uitgaven, staatsgeleide industriepolitiek en defensieversterking zijn de pijlers van dit beleid.

Met het 'Belt and Road Initiative' vergroot China zijn invloed, vooral gericht op grondstoffen, transportzekerheid en politieke steun. Voor Europa is China een strategische rivaal, maar ook een essentiële handelspartner. Duitsland loopt voorop in economische verwevenheid, maar met ook andere landen, zoals Griekenland (haven van Piraeus) zijn er duidelijke banden. Nederland en Frankrijk lopen deels in dat spoor – bijvoorbeeld op het gebied van onderzoekssamenwerking.

Tegelijkertijd is China een geduchte concurrent, waar een groot deel van de Europese import vandaan komt, waaronder zonnepanelen, batterijen en elektrische voertuigen. Chinese bedrijfsspionage bemoeilijkt samenwerking, terwijl de Amerikaanse druk op Europese bedrijven om China te mijden, toeneemt. ASML en andere sleutelindustrieën moeten als Europese ondernemingen op Europese bescherming kunnen rekenen. Toch vinden de EU en China elkaar in de dialoog. Von der Leyen zocht in april 2025 samenwerking met China tegen de Amerikaanse handelsheffingen. Zo zijn we rivaal en partner tegelijk. Ondertussen blijft de EU scherp op dumping en strategische afhankelijkheden. Belangrijke vragen, zoals het omgaan met Taiwan, zijn

nog onbeantwoord. Deze kwesties vereisen een permanente mentale lenigheid van de EU, die gepaard moet gaan met een consistente en eenduidige aanpak.

c. Niet-gebonden Landen

De groep niet-gebonden landen, vaak verenigd in BRICS of de Non-Aligned Movement (NAM), stelt steeds vaker de Westerse orde ter discussie. Multilateralisme, neutraliteit en soevereiniteit blijven kernwaarden, maar worden op opportunistische wijze ingezet, zoals bij India zichtbaar is.

De Global South keert zich af van het moraliserende Westen en zoekt een eigen koers. Dat leidt tot groeiende invloed van landen als Iran en tot afnemende aantrekkingskracht van Europese partnerschappen – zeker in Afrika, waar China en Rusland met minder voorwaarden opereren. Europa moet deze dynamiek serieus nemen. Handelsrelaties zullen niet langer vanzelfsprekend zijn. De EU zal haar beleid moeten herijken: waarden blijven richtinggevend, maar moeten worden ingebed in strategisch realisme. Dat betekent ook, zoals in het landelijke verkiezingsprogramma van 2025 staat, meer oog hebben voor opkomende landen.

6. Geen houdbaar alternatief voor Europese integratie

Draghi heeft overvloedig aangetoond, dat Europa er alleen voor staat. Om ons heen zien we zien overall *competitors* en *systemic rivals*. Na de initiële schokken, gevolgd door de gebruikelijke ontkenningfase, wordt nu op diverse terreinen de hand aan de ploeg geslagen. Het is tot de meeste regeringen doorgedrongen dat er geen weg terug is. Ook de verhouding tot de VS is voortaan op andere leest geschoeid. De Commissie Von der Leyen oriënteert zich terecht op de agenda van Draghi.

De analyse en waardevolle elementen van die agenda liggen nu op tafel. Het bestuurlijk vermogen in de EU beantwoordt niet aan de nieuwe eisen van de tijd. Er moet nog een behoorlijke weg worden afgelegd om de interactie tussen de Europese instellingen, nationaal beleid en de marktsector op een effectieve leest te schoeien. Er is durf voor nodig om de bestaande bestuurlijke belemmeringen serieus te agenderen. Er is in de wereld van vandaag evenwel geen houdbaar alternatief voor Europese integratie. De bestuurlijke component is daarin een te lang veronachtzaamd hoofdelement. In de komende periode moet Nederland zich met overtuiging voor versterking daarvan inzetten.

De Interne markt is – hoe saai het ook klinkt – een absolute prioriteit: vervolmaken wat er al is. Iedere bestendige EU industriepolitiek begint met een betere Interne markt. We zien dat onze industriële slagkracht aan het verslechteren is. Dit vereist de noodzakelijke schaalvergroting binnen (strategische) sectoren door een Europese aanpak. Zie het rapport-Letta én zie ook de ernstige waarschuwing van het IMF. Protectionisme binnen de EU-markt komt volgens het IMF neer op 44%(!) heffingen op goederen en 110%(!) op diensten: De Commissie moet meer bevoegdheden krijgen om dit te bewaken, waarbij uiteraard ook regionale en lokale factoren in acht worden genomen. Dilemma's te over, maar het einddoel van de Interne markt moet onze horizon blijven.

De EU loopt in een aantal opzichten achter. Zo moeten de R&D budgetten in de EU en nationaal in brede zin worden opgevoerd. Ook komt niet veel van een Europese 'Silicon Valley' terecht, als er niet grensoverschrijdend wordt gewerkt. Dit is onmisbaar. Bij onderzoek gaat het zeker ook om fundamenteel onderzoek. Dus meer 'pooling' van onderzoeksinstituten en laboratoria.

7. Bestuurlijk vermogen cruciaal

Draghi doet ingrijpende voorstellen voor de modernisering van de Europese industrie en diensten. Hiervoor is aanpassing van het bestuurlijk vermogen van nationale en EU-overheden in samenwerking met de marktsector noodzakelijk. Immers, zonder bestuurlijk vermogen is beleid een lege huls. Investeren in goed bestuur is een eerste vereiste.

a. Noodzaak overkoepelend beeld en strategische agenda

In veel sectoren zien we overeenkomstige belemmeringen voor een effectieve Europese industriepolitiek. Er is geen brede strategie, er zijn talrijke nationale obstakels op de markten, en er is verborgen en waarneembare nationale preferentie. Bovendien is er geen gemeenschappelijke visie op wat wel en wat niet onafhankelijk moet blijven van Amerikaanse en Chinese invloeden. Daarnaast is er te weinig grensoverschrijdend onderzoek en ontwikkeling. Ditzelfde geldt voor industriepolitieke projecten, voor de energietransitie, voor financieringsmogelijkheden op een breed front, van start-ups tot multinationals. Een overkoepelend beeld en strategie is noodzakelijk. In dat kader helpt de huidige gefragmenteerde en gepolariseerde politiek en maatschappij zeker niet.

We beschikken over veel analyses over deze deelaspecten, maar het eerlijke verhaal met het overkoepelende plaatje van Raad en Commissie tezamen ontbreekt nog. Het totaalbeeld moet in ieder geval twee dominante aspecten omvatten. In de eerste plaats loopt Europa op een aantal fronten achter - en die afstand loopt op. Dat ligt niet aan gebrek aan talent of aan competenties, maar vooral aan enghartig gedrag van landen, die steeds van zichzelf uitgaan en niet van de toegevoegde waarde van het geheel. De financieel-economische verspilling als gevolg van daardoor vermorste kansen en gebrek aan schaal is gigantisch. In de tweede plaats blijven nationaal gedefinieerde doelen elkaar in de weg zitten en dreigt de EU gezien het adembenemende tempo van technologische vernieuwingen vast te lopen in een doodlopende straat.

Alleen vanuit dat overkoepelende beeld en besef kunnen Raad, het Europees Parlement, en Commissie een houdbare strategie op middellange en lange termijn uitzetten, te beginnen met het Multifinancieel Kader (MFK). Grote verdienste van Commissie Von der Leyen II is, dat zij hierin het voortouw neemt en dat aan de hand van de rapporten Draghi en Letta zowel een agenda als een organisatorisch kader worden gepresenteerd. Beide documenten moeten ook richtinggevend zijn voor het komende kabinet in Nederland.

Daarnaast kunnen overheden op allerlei vlakken de efficiency en productiviteit verbeteren om zo de maatschappij maximaal te ondersteunen bij het doen en uitrollen van investeringen. Samen met de versimpeling en samenvoeging van wetten kan de overheid flexibeler en slagvaardiger worden. *Less is more* geldt ook voor wet- en regelgeving. Bestaande initiatieven om wetten samen te voegen, te versimpelen of af te schaffen moeten worden voortgezet.

De rapporten Letta en Draghi moeten ook richtinggevend zijn voor het komende Nederlandse kabinet. De zaken zijn te lang op hun beloop gelaten, waardoor Nederland Kennisland en Nederland als medebepaler van het Europese beleid achterop zijn geraakt. Ons land staat derhalve voor een dubbele inhaalslag. In de eerste plaats moet het zijn plaats in de kopgroep van

Europese landen verzekeren. In de tweede plaats moet het van daaruit in bilateraal/multilateraal verband en Europees beleid herkenbaar meewerken aan het realiseren van het programma van de Commissie, dat door beide rapporten wordt geïnspireerd

b. Organisatorisch spiegelen aan de VS

De agenda kan niet zonder een organisatorisch kader. Voor operationele sectorgerichte agenda's van de Raad en de Commissie moeten beide op elkaar worden geënt.

Sectorbeleid bevat zowel EU- als nationale competenties. Beide complexen ontwikkelen zich nog steeds vrijwel onafhankelijk van elkaar. Het heeft in een aantal opzichten veel weg van een gatenkaas. Dit ondermijnt de Interne markt en het staat ons ook in de weg om een vuist te maken naar derde landen. In de EU blijven beleidsmakers te omzichtig om de afstemming van nationale competenties heenlopen. Wat Draghi hierover te zeggen heeft, is vooralsnog onbesproken. Dat kan niet langer.

De EU is een statenbond. We zitten midden in een proces van overgang van nationale soevereiniteit naar gedeelde Europese soevereiniteit. Met name vanwege de druk en veranderende verhoudingen in de wereld moet de weg naar een Politieke unie worden ingegaan. In dat proces moeten lessen worden geleerd van anderen, de VS voorop. Ook in Amerika is lang niet alles harmonieus. Er bestaan nog steeds grote verschillen tussen de staten in wetgeving en belastingen. Toch functioneert Amerika als een flexibele eenheidsmarkt. En dat ligt niet alleen aan de éne taal en één cultuur. Wij stellen voor dat Nederland in de EU, liefst samen met enkele andere landen, het voortouw neemt de Amerikaanse kaart van verschillen tussen de staten en eenheid van markt natuurgetrouw in beeld te brengen. Amerika als een spiegel om te bezien wat van daaruit in Europa mogelijk is. Dan wordt de discussie op een andere leest geschoeid en heeft men in ieder geval een succesvol referentiekader. Nota bene, dit betekent helemaal niet hetzelfde als het overnemen Amerikaanse concepten van interne markt en industriepolitiek. Het gaat in deze alleen om de bevoegdheidsverdeling tussen staten en het federale niveau ofwel hoe kan een eenheidsmarkt met behoud van regionale verschillen optimaal functioneren.

c. Aanscherping van Europese sturingsinstrumenten

Hierboven zijn in lijn met de rapporten Letta en Draghi evidente mankementen in de doelstellingen en uitvoering in (mogelijk) sectorbeleid aan de orde gesteld. Verbetering en stroomlijning hiervan vereisen een agenda. Zij vereisen vóór alles de politieke wil en een gezamenlijk gevoel om een gemeenschappelijke te gaan met de marktsector en andere actoren, zoals universiteiten en researchcentra.

De noodzaak tot verandering en tot een gemeenschappelijke spirit is groter dan ooit. Dit is niet alleen een oproep tot de Raad en de Commissie in Brussel maar evenzeer een oproep aan de lidstaten zelf tot veel nauwere afstemming en samenwerking, waar het nationale competenties betreft of het nu gaat om belastingen, R&D of industriepolitieke instrumenten. Daarbij valt te denken aan het aankoopbeleid van overheden, publiek-private samenwerking, de afbraak van overtollige bureaucratie en aan doelstellingen als energie-alternatieven en natuur- en klimaatbeleid. Niet alleen in theorie is de EU een derde of vierde bestuurslaag, maar zij moet ook

wederzijds in de andere lagen worden geïntegreerd. Het blijft heel belangrijk dit in overheden en in het politieke denken te verankeren. Daar vallen nog werelden te winnen, ook in Nederland.

d. EU-handelsbeleid inspireren vanuit eigen kracht

De zelfstandige Europese doelstellingen moeten wereldwijd worden uitgedragen en beschermd. Uitgangspunt en doel blijft een wereldwijde ordening met open markten. Nu de VS op dit vitale punt zijn afgehaakt, is een zelfbewuste en doelgerichte houding van de Europeanen meer dan noodzakelijk. De WTO blijft richtinggevend evenals open samenwerking en handel met derde landen. Het brede patroon van associatie- en handelsakkoorden biedt ruimschoots mogelijkheden voor dieper gaande samenwerking met derden zeker nu de tarievenoorlog met de VS diepe sporen achterlaat en ieder moment weer verder kan oplaaien. Deze vereist van Europa in een multidimensionale wereld met gedeelde belangen de noodzaak van het opzoeken van kansen, waar dan ook. De interne markt van Europa is en blijft daarbij een grote troef. Geen enkele onderneming en dus geen enkel land kan om deze markt heen. Het is dé grote troefkaart in de samenwerking met derde landen. De voltooiing van die markt geeft Europa meer mogelijkheden in zijn handelsbeleid en maakt ook de toestroom van kapitaal aantrekkelijker.

8. De vijf grootste uitdagingen

Het is ondoenlijk alle aspecten van alle door Draghi genoemde sectoren door een bestuurlijk oog te bekijken. In enkele sectoren liggen de grootse uitdagingen. Wij hebben hierbij met name gekozen voor Industriepolitiek en strategische investeringen, Europese kapitaalmarkt, Digitale tijdperk en Artificiële Intelligentie, Energie en klimaat, Grondstoffen en raffinage en ten slotte Defensie en Veiligheid.

a. Industriepolitiek en strategische investeringen

In de Europese Unie zijn de afgelopen decennia belangrijke stappen gezet om haar interne concurrentiekracht te versterken. Het proces van Europese fusies is hierbij zeer behulpzaam. Het Draghi-rapport benadrukt dat de focus moet liggen op het verminderen van administratieve lasten, het stimuleren van innovatie en het waarborgen van een stabiel wettelijk kader voor bedrijven in de interne markt. Hoewel deze maatregelen ongetwijfeld leiden tot een efficiënter handelsverkeer binnen Europa, ligt de nadruk nog steeds te zeer op het optimaliseren van interne processen, terwijl internationale concurrentiekracht en industriële expansie onderbelicht blijven.

We zien dat de Europese markt met stagnerend welvaartsniveau voor veel bedrijven op dit moment geen groeimarkt meer is. Volgens een recent artikel in het Journal of European Competition Law & Practice draagt een te sterke gerichtheid op harmonisatie en interne regulering bij aan situaties waarin bedrijven weliswaar efficiënt opereren binnen de EU, maar internationaal minder competitief lijken te zijn. Dit is deels te wijten aan het gebrek aan schaal van dit soort bedrijven en deels aan het gebrek aan investeringen in de juiste soort (high-tech) innovatie. Ook is er behoefte aan meer durfkapitaal binnen handbereik voor bedrijven.

Actieve industriepolitiek en strategische investeringen, in met name high-tech sectoren, moeten leiden tot internationaal competitieve bedrijven, die in staat zijn een antwoord te zijn tegen Amerikaanse en Chinese bedrijven die groot geworden zijn door agressieve, op expansie gerichte strategieën en overheidsbeleid.

EU industriepolitiek begint met het zekerstellen van een competitieve interne markt. De Interne markt is te lang verwaarloosd en tegelijk is er een overdaad aan Europese regels. Daarom is de Commissie overgegaan op Omnibusrichtlijnen. Er zal steeds een weg moeten worden gevonden om vermindering van loodzware regelgeving hand in hand te doen gaan met behoud van doelstellingen. Men moet oppassen de duivel niet met bēelzebub uit te drijven: te veel vereenvoudiging kan de Interne markt schaden. Hier liggen serieuze bestuurlijke dilemma's. Daarnaast moet er een duidelijke industriepolitiek worden gevoerd. Dit betekent dat de EU niet alleen gaat inzetten op administratieve vereenvoudiging, maar dat zij actief bedrijven moet ondersteunen in internationale expansie en bedrijven moet stimuleren om te investeren in met name high-tech innovaties. De EU moet de voorwaarden scheppen waardoor grote Europese bedrijven – zogenaamde Europese kampioenen – kunnen ontstaan en succesvol kunnen zijn. Een geweldig voorbeeld hiervan is Airbus - een Frans/Duits bedrijf - dat Boeing heeft ingehaald als grootste, en betrouwbaarste vliegtuigmaker ter wereld. Maar behalve Airbus zijn geen andere soortgelijke voorbeelden te noemen. Heel verheugend is dan ook de recente aankondiging van geïntegreerde samenwerking tussen Airbus, Leonardo en Thales om een Europese wereldspeler te worden in de ruimte. Van iets andere snit is Galileo, dat met succes eveneens is gericht op Europese onafhankelijkheid in space. In andere sectoren wordt hier en daar ook vooruitgang geboekt, zoals de clustering van luchtvaartmaatschappijen en de activiteiten van Europese inkooporganisaties. Maar het proces van europeanisering in het bedrijfsleven gaat veel te langzaam.

Het is duidelijk dat een EU die alleen focust op doelen van interne, sectorale concurrentie, het risico loopt om internationaal achter te blijven. Wij moeten erkennen dat economische weerbaarheid en groei hand in hand gaan met een strategie die internationale expansie en samenwerking van bedrijven mogelijk maakt. Ook moet de Europese vraag geclusterd worden rond deze bedrijven, bijvoorbeeld in het gunnen van overheidscontracten. In de defensiesector is de toegevoegde waarde hiervan evident. Er is decennialang goed geld naar kwaad geld gegooid, omdat ieder land kaarsjes wilde branden voor de eigen industrie. Met als resultaat te duur materieel, te veel fragmentatie en belemmeringen bij operationeel optreden. Maar ook in andere sectoren kan men zonder moeite overeenkomstige mechanismen en praktijken aantreffen. Protectionisme is een dure liefhebberij en is bovendien een schadelijk middel tegen innovatie. Dit leidt tot een voor de hand liggende stelling, die helaas in de praktijk heel weinig wordt gehoord, namelijk dat een optimaal functionerende Interne markt in zichzelf al een effectieve vorm van *strategische autonomie* is. Er moet veel meer hierop worden gehamerd.

Innovatie in high-tech sectoren, zoals software of nieuwe technologieën ten behoeve van de energietransitie en de omslag naar circulair materiaalgebruik, vereisen risico investeringen in jonge technologiebedrijven die nieuwe oplossingen ontwikkelen op het gebied van batterijen, waterstof, hernieuwbare energie en grondstoffenefficiëntie. In tegenstelling tot de Verenigde Staten, waar Silicon Valley een hyper-efficiënt ecosysteem biedt van durfkapitaal, publieke steun en snelle opschaling, kent Europa en zeker ook Nederland, gefragmenteerde en trage kapitaalmarkten die hoofdzakelijk investeren in mid-tech sectoren. Het gevolg is dat veelbelovende Europese hightech innovaties te langzaam groeien en veel van deze naar de VS verhuizen. In de categorie van start-ups gaan bakken met Europees talent naar Amerika. De groei van unicorns wijkt negatief af van die in de VS en Europa blijft achter met minder welvaartsgroei omdat het hoge rendement en grote groei juist in de deze high-tech sectoren zit.

Er zijn ondertussen kansen genoeg. Pioniers laten zien wat er mogelijk is als de juiste condities aanwezig zijn. Het Nederlandse E-magy, dat nieuwe siliciumtechnologie ontwikkelt voor batterijtoepassingen, wist onlangs via internationale fondsen een groeironde van tientallen

miljoenen binnen te halen. Daarmee verkleint het niet alleen de Europese afhankelijkheid van grondstoffen zoals kobalt, maar versterkt het ook onze positie in batterijontwikkeling. Ook Solarge, dat circulaire zonnepanelen zonder PFAS ontwikkelt, laat zien hoe innovatie kan bijdragen aan zowel duurzaamheid als geopolitieke robuustheid mits risico financiering beschikbaar is. Buiten Nederland zien we grotere voorbeelden zoals het Duitse Lilium, dat werkt aan elektrisch vliegen en daarmee bijdraagt aan de toekomst van schone, Europese mobiliteit.

De potentie in Europa is aanwezig. Die kan worden benut door te investeren in hightech innovaties die specifiek gericht zijn op zowel een duurzame economie als het vergroten van onze strategische autonomie. Daarnaast kan met behulp van AI nieuwe chemische samenstellingen te bedenken om varianten van zonnepanelen en batterij technologieën te ontwikkelen die grondstoffen gebruiken die voorhanden zijn in Europa. Dit biedt ook de mogelijkheid om innovaties in het productieproces die het gebruik van bepaalde zeldzame metalen overbodig maken. Evidente dilemma's, zoals met de zogenaamde Omnibusrichtlijnen, kunnen niet uit de weg worden gegaan. Wij zijn ons bewust, dat er met name op het terrein van klimaat een moeizaam traject voor ons ligt. Alleen systematische afstemming tussen en allianties van beleidsmakers en investeerders en industrie kan voor toekomstbestendige oplossingen zorgen. Willen we als Europa concurreren met China en de VS, dan moeten we nu onze kapitaalmarkten focussen op high-tech investeringen waar hoge risico's gelden. Het is tijd voor een Europese variant van Silicon Valley en Shenzhen. Niet als pure kopie, maar met een moreel kader van onze eigen normen en waarden voor een duurzame Europese toekomst. Op deze wijze zorgen we ervoor dat we onszelf weer een kans geven om onze 'European way of life' te behouden.

b. Europese kapitaalmarkt

Industriepolitieke sprongen vooruit zijn in hoge mate afhankelijk van een Europese kapitaalmarkt, waarvan nu nauwelijks sprake is. Ook in financiële structuren viert nationalisme hoogtij. Een Europese kapitaalmarkt veronderstelt een Interne markt voor de financiële sector, Europese banken voorop. De regeringen zitten te dicht op hun nationale kampioenen. Het werkt belemmerend voor de aanvoer van risicodragend kapitaal zowel als voor ongunstige risicoverhoudingen. De afstand tot de Amerikaanse en tot de overheids-gedreven Chinese kapitaalmarkten is schrijnend. Er moet dus meer ruimte komen voor grensoverschrijdende fusies. Het is ondertussen bemoedigend, dat door toedoen van Draghi de Europeanisering van de financiële wereld in de meeste directiekamers serieus op de agenda is gekomen. Daar zullen de komende jaren dan ook zeker vruchten van worden getrokken.

Tekenend is dat Europese start-ups, op weg naar de status van unicorn, systematisch worden opgekocht door Amerika. Er zal ook ruim baan moeten worden gemaakt voor alle vormen van private financiering. Publieke financiering kan maar beperkt soelaas bieden voor de marktsector. Een Europese kapitaalmarkt kan effectief de gewenste risicodragende kapitaalstromen op gang helpen. Er is geld genoeg in Europa, maar het moet wel worden geactiveerd. Bij ontstentenis van een Europese kapitaalmarkt zal Europese industriepolitiek een gemankeerd beleid blijven. Verheugend is dat dit thema inmiddels gemeengoed is in de Europese *boardrooms*. Men beseft zich wel degelijk, dat aan grensoverschrijdende fusies van banken en consolidatie in het zeer gefragmenteerde Europese bankenlandschap tegenover de Amerikaanse en Chinese dominantie niet te ontkomen valt. Maar het gaat te langzaam. In dit verband is overigens de uitspraak van Bankpresident Sleijpen tekenend, dat hij zich niet a fortiori keert tegen buitenlandse belangstelling voor ABN Amro. We mogen hopen, dat zijn Europese collega's hem in dit spoor volgen.

In datzelfde licht benadrukt het Draghi-rapport, dat het Europese innovatievermogen staat of valt met toegang tot kapitaal in de juiste sectoren. In het meest recente rapport van het Wilfried Martens Centre - 'Is Draghi Right?' - heeft Europa de afgelopen decennia structureel minder geïnvesteerd in high-tech innovaties dan de Verenigde Staten. Het rapport van het Martens Centre ontkracht echter het deel van het Draghi rapport waarin een oproep voor meer kapitaal de enige oplossing lijkt. Het Martens Centre onderstreept, dat voor aantrekken van kapitaal allereerst verwacht rendement noodzakelijk is. Eerst zal resultaat moeten getoond van investeringen in high-tech en high-risk sectoren om zo het vertrouwen van de rest van de kapitaalmarkt te verstevigen en in dezelfde richting te bewegen. Hierbij stelt het rapport van het Martens Centre ook, dat er meer dan genoeg kapitaal voorhanden is om het concurrentievermogen uit te bouwen, mits het maar efficiënt en effectief wordt gericht op de juiste sectoren en innovaties. Maar, zo voegen wij toe, voor efficiency is consolidatie wel een eerste vereiste.

c. Digitale tijdperk en Artificiële Intelligentie

Ook bij Digitalisering en Artificiële Intelligentie is sprake van een kantelpunt. Meer dan dat: er is sprake van een nieuwe revolutie. Zowel in de kapitalistische Verenigde Staten als in de door de communistische partij gedreven Chinese economie worden honderden miljarden geïnvesteerd in deze nieuwe revolutie van het digitale tijdperk. Het is een proces zonder limieten, dat ons allemaal in leven en werk raakt. Er komen steeds meer datacentra en technologische processen verbreden en verdiepen zich. Dagelijks zien en horen we van zegeningen, maar ook van gevaren van deze revolutie. Ontwikkelingen zijn onvoorspelbaar en vaak niet te vatten in wetten en regels. De noodzaak van geïntegreerde samenwerking en -projecten in Europa staat centraal, waarbij de ethische dimensie het kompas is. Het gaat om het goede doen en het kwade weren. De aanbevelingen uit het rapport 'Visie CDA op Artificiële Intelligentie vanuit Europees perspectief' zijn in bijlage 4 opgenomen.

Meer Europese onafhankelijkheid op het gebied van Digitalisering en Artificiële Intelligentie is een *múst*. Er bestaat geen twijfel meer, dat AI de wereld definitief zal veranderen. Bovendien is AI een centrale machtsfactor. AI luidt een nieuwe fase in onze geschiedenis en beschaving in en is dus van vitale betekenis voor de EU. Het betreft zowel de ontwikkeling van AI zelf als aanwending van AI in alle toepassingsgebieden. Wie de toekomst van AI in handen heeft, zal de wereld beheersen naar markten, prijzen en aard van toepassingen. Via het zgn. *Brussels effect* zal men er onvoldoende in slagen het beest van de 'Big Tech' te temmen. Dat instrument is ontoereikend. Wet- en regelgeving in deze sector zijn onmisbaar. De EU heeft op dit terrein grote stappen voorwaarts gemaakt. Maar regelgeving mag verdere ontwikkeling niet remmen. Er moet voldoende ruimte zijn voor scheppend vermogen. Tegelijkertijd moeten ethische uitgangspunten terdege in aanmerking worden genomen. Er liggen hier evidente dilemma's, die open onder ogen moeten worden gezien.

Het Europees zelfbewustzijn moet garant staan voor de koppeling van industriële kracht en ethische normen. Publiek-private investeringen moeten zijn gebaseerd op de AI Eurostack, dit zijn Europese AI applicaties - zoals datacentra, platforms - en in industriële sectoren. Er zal intensief moeten worden geïnvesteerd in Europese AI-aanpak. Een Europese inventarisatie van vitale bedrijven in de sector is de basis voor speciale innovatie-programmering en bescherming tegen krachten van buiten, Chinese zowel als Amerikaanse. Ondertussen dient de samenwerking met China te worden voortgezet, voor zover het Amerikaanse beleid het mogelijk maakt. Niets moet méér worden vermeden dan eenzijdige afhankelijkheid.

De omvang van AI-toepassingen in Europa is nog steeds onvoldoende, in sommige landen lopen ondernemingen zelfs behoorlijk achter. Vrijwel overal blijven ook overheden en publieke diensten ernstig in gebreke. Estland zou een lichtend voorbeeld kunnen zijn. Het inspireert velen, maar van navolging is nauwelijks sprake. Er is voor de onmisbare stimulansen meer voorlichting en uitwisseling in de publieke én private sectoren nodig. De EU kan hierbij met succes de nodige hand- en spandiensten verrichten, waaronder vooral ook de bevordering van Europese projecten.

d. Energie en klimaat, Grondstoffen en raffinagecapaciteit

Allereerst moet actief worden gewerkt aan de nog altijd haperende EU-energiemarkt. Energie is een belangrijke bouwsteen voor zowel bedrijven als de samenleving. Gelijke voorwaarden voor energie(toegankelijkheid) zijn van wezenlijk belang voor de gemeenschappelijke markt. De energiemix van een lidstaat is volgens de Verdragen een nationale competentie. Op deze wijze kan rekening worden gehouden met de specifieke kenmerken van een land, maar het werkt ook belemmerend. Europese overeenstemming over wenselijke energiedragers is daarom noodzakelijk. Europa is te afhankelijk van buiten om zich ingrijpende uiteenlopende energievizies te blijven permitteren. Het gaat in het bijzonder om de wenselijke uitbreiding van kernenergie zowel als afbouw van kolen, en gas- en olie-import. Investeren in schone energiebronnen en versterking van concurrentiekracht hangen ten nauwste samen. Energie en toekomstgericht klimaatbeleid zijn nu eenmaal twee zijden van dezelfde medaille. Een sterk Europa is de enige methode om onderhandelingen met derde landen succesvol af te ronden met het oog op alternatieve energiebronnen. Wij erkennen de veelvuldige dilemma's op het pad van behoud van concurrerende ondernemingen hand in hand met de afbouw van fossiele brandstof. Maar veel ondernemingen integreren al de onomkeerbare trend naar schonere energie, terwijl gerichte publiek-private samenwerking en -projecten kunnen en moeten bijdragen tot het succes van geavanceerde concurrentiekracht.

Europees en nationaal moet verder worden gewerkt aan energietransitie door verdere diversificatie van energiebronnen. Dit geldt zowel voor de nog nodige fossiele energie als het toenemende belang van duurzame energie. Klimaatdoelstellingen moeten onverkort worden gehandhaafd. Een speciaal thema is de omschakeling van fossiel naar duurzame elektriciteit en de opbouw van een Battery Competence Cluster. Hier wrekt zich zowel de trage besluitvorming in de EU als nationaal als het gebrek aan opschalingskapitaal. In Nederland is een nijpend tekort aan de noodzakelijke infrastructuur voor elektriciteit. Die achterstand vraagt om een inhaalslag. Tevens moet de aanpak van energietransitie internationaal beter worden afgestemd.

Het Draghi-rapport bevat diverse aanbevelingen om de relatief hoge energieprijzen te verlagen. Om het concurrentievermogen van Europa te versterken moeten de tarieven meer in de buurt komen van de VS en China. Sinds het wegvallen van het goedkope Russische gas is Europa meer afhankelijk geworden van de sterk wisselende spotmarkt. Hoewel de EU inmiddels de grootste importeur is van gas en LNG, wordt deze sterke onderhandelingspositie nog onvoldoende benut. Europa blijft bovendien relatief afhankelijk van gas binnen de energiemix. Door het huidige elektriciteitsmarktontwerp – gebaseerd op marginale prijzen – blijft de gasprijs de komende jaren een belangrijke factor in de energieprijzen.

Om de industrie beter te beschermen tegen hoge en sterk wisselende energieprijzen, adviseert Draghi meer gebruik te maken van langetermijncontracten, zoals Power Purchase Agreements en tweeweg-Contracts for Difference. Dit is in lijn met de huidige Europese wetgeving rond het Electricity Market Design. Deze instrumenten zorgen niet alleen voor stabielere prijzen voor de industrie, maar bieden ook kansen aan bedrijven die schone technologie toepassen.

Nederland speelt van oudsher een belangrijke rol op de gasmarkt via de 'Title Transfer Facility' en is daarbij kritisch op maatregelen die de werking van de interne energiemarkt kunnen verstoren of het gelijke speelveld aantasten. Tegelijkertijd onderkent Nederland het belang van de juiste randvoorwaarden voor de energietransitie. Het gaat om snellere en eenvoudigere vergunningverlening, uitbreiding van energie-infrastructuur, verhoging van de interconnectie capaciteit, eerlijke netwerktarieven en aanpak van hoge nettarieven. Deze punten zijn ook door Draghi benoemd.

De urgentie is groot – dat blijkt bijvoorbeeld uit het banen schrappen bij Tata Steel. Daarom is gerichte ondersteuning van energie-intensieve industrieën noodzakelijk, onder andere via een krachtig uitvoeringspakket en gecoördineerde grensoverschrijdende decarbonisatieprojecten. Denk aan infrastructuur, vergunningen en het benutten van unieke sterke punten van industriële clusters. Die zijn ook door Draghi en Letta benoemd. Vanuit het CDA pleiten wij voor een technologie-neutrale benadering. Geen enkele technologie wordt uitgesloten. Hoewel elektrificatie de toekomst is, is ook inzet van technologieën nodig om waterstof op te schalen en de verdere energietransitie te realiseren.

In het kader van beter benutten van wat we hebben, moeten we kijken naar ons grondstoffenbeleid. Europa is gezegend met prachtige gevarieerde landschappen, vruchtbare grond en gemiddeld een aangenaam klimaat, al ontstaan als gevolg van klimaatveranderingen hier en daar ernstige problemen, waaronder verwoestijning. Heel wat slechter is het gesteld met wat zich ónder de grond bevindt, althans voor wat we nu weten. Nieuwe ontdekkingen zijn zeker niet uitgesloten. Gericht onderzoek zou meer duidelijkheid kunnen geven over nu nog verborgen schatten in de aarde. Gericht Europees onderzoek naar industriële alternatieven is even urgent. Op dit moment is sprake van een chronisch gebrek aan grondstoffen, aardmetalen en magneten. Daardoor is Europa afhankelijk van derde landen, waarmee het zeer ongunstig afsteekt tegen de VS en China.

Deze afhankelijkheid creëert een achterstand, die in handelsafspraken en tarievenoorlogen pijnlijk is. Bij gebrek aan een tegenbod wordt Europa ook kwetsbaar voor de prijsvorming van deze grondstoffen. Het lijdt geen twijfel dat de Europeanen het hoogste belang hebben bij het zich als een gezamenlijk front opstellen naar de supermachten toe om hun existentiële honger naar zeker gestelde grondstoffen te stillen. Dit thema is pas recent in al zijn omvang op de agenda gekomen. Naast de toegang tot grondstoffen is de opbouw van raffinagecapaciteit in Europa van cruciaal belang. Hier valt nog een wereld te winnen.

e. Defensie en veiligheid

De internationale wanorde en de militaire agressie van Rusland heeft de wereld substantieel veranderd. Dit heeft met name voor Europa grote gevolgen. Onze waarden, welvaart en weerbaarheid staan op het spel. Er zijn inmiddels veel verklaringen aangenomen en er liggen veel initiatieven op tafel. Voor het CDA is de centrale vraag hoe Europa als betrouwbare en weerbare partner voor haar lidstaten en voor de internationale gemeenschap kan functioneren. Dat vraagt om veel investeringen en om serieuze onderhandelingen met strategische partners waarbij Europa een betrouwbare partij is.

Het is nog steeds dagelijkse praktijk dat de eisen voor nieuw materieel nationaal worden bepaald. De verschillen daarin zijn voor een buitenstaander onverklaarbaar groot. Het levert ook voor het bedrijfsleven enorme problemen op om grote series kostenefficiënt te ontwikkelen en produceren.

Eén typerend voorbeeld. De Amerikanen hadden verschillende behoeften voor het vervangen van hun drie types jachtvliegtuigen. Zij brachten die evenwel in één standaardontwerp bij elkaar. De Europeanen hadden één behoefte en ontwikkelden en produceren drie afzonderlijke types jachtvliegtuigen. Een enorme geldverspilling en een niet te weerstane verleiding voor veel Europese landen met de Amerikanen samen te werken. Een eerste belangrijke en noodzakelijke stap in Europese samenwerking is het afstemming van de operationele eisen. Nationale eisen behoren dan tot het verleden. Tegelijkertijd moeten bedrijven de handen ineenslaan om effectief en efficiënt in te spelen op de omvangrijke Europese behoeftestellingen. De aantrekkelijkheid van Amerikaanse producten zal daarmee significant verminderen.

Het is intussen volstrekt duidelijk, dat dit proces, als men al zou willen, niet zonder slag of stoot zal verlopen. Zelfs dan is het uitsluitend met lange termijn doelstellingen en -beleid te volvoeren. Er zijn in de decennialange samenwerking tussen Europeanen en Amerika – zowel van overheden als in de industrie – routines en vertrouwde methodes ingeslepen, die niet van de ene dag op de andere zijn te vervangen door een nieuwe aanpak. Bovendien hadden die routines en methodes hun eigen ratio: prijzen, kwaliteit, leverzekerheid enz. De Amerikanen zullen evenmin bereid zijn om vermindering van afzet in Europa zomaar te accepteren, integendeel. Trump wil dan wel, dat Europa voor zijn eigen defensie opkomt en dat het in dat kader ook het leeuwendeel van de verdediging (plus materieel) van Oekraïne voor zijn rekening neemt, maar dat materieel moet dan wel in Amerika worden gekocht. Wij zullen op de kortere termijn voor onze eigen verdediging onverminderd Europees belastinggeld naar Amerika blijven afdragen. Het is niet voor niets, dat dit ook een onderdeel vormt van de EU-US deal inzake de handelstarieven. Trump stipuleert dan ook, dat € 650 miljard aan aankopen van militair materieel in de VS hierbij is inbegrepen.

Op de defensiemarkt is de overheid de enige klant. Het inspelen op de onderling afgestemde behoeften vraagt een actief optreden van de overheid naar het bedrijfsleven. Ondertussen heeft de schok van verwijdering tussen de VS en Europa al wel erin geresulteerd, dat nu serieuzer dan tot dusver gekeken wordt naar afstemming van onderling aankoopbeleid in Europa. Daarvoor biedt de veel ruimere bedeling van defensiebudgetten ook veel meer mogelijkheid. De beurskoers van de Europese defensiebedrijven is dan ook door het dak gedaan, wat duidt op een verhoogd vertrouwen dat er nu ook inderdaad iets substantieels gaat gebeuren. Daarnaast ontwikkelt zich in de banken- en pensioenwereld een positieve houding t.o.v. het financieren van defensieprojecten. We zien deze trend ook weerspiegeld in de vorming van enkele industriële clusters tussen Spanje, Italië en Frankrijk. Dergelijke pogingen worden ook ondernomen in Noord-Europa. De nationale korte-termijn industriële belangen en de nationale behoeftestelling staan daarbij helaas voorop. De resultaten van de samenwerking zijn tot dusver dan ook schamel. Vanuit Europees perspectief zou de industriële samenwerking tussen de Zuid-Europese landen verder uitgebreid kunnen worden en die in Noord-Europa zouden op een gezamenlijke leest moeten worden geschoeid.

De defensiesector moet dus op overheids- en industrieel niveau worden opgeschud. De sector is een onderdeel van de 'Common Security and Defence Policy'. In dat kader is een Europese Veiligheidsraad geboden met defensie-industrie als aparte poot. Een extra € 800 mld. is reeds overeengekomen: € 150 mld. op EU-niveau via Eurocommissaris Kubilius en € 650 mld. via nationale begrotingen. De Veiligheidsraad heeft tot hoofdtaak een einde te maken aan de dramatische fragmentering, het in kaart brengen van open plekken en blinde vlekken en het systematisch en planmatig op de rails krijgen van verschillende projecten. Eurocommissaris Kubilius moet zorgdragen voor pooling van productiecapaciteiten en voor grensoverschrijdende projecten. Het is ook aan hem om orde te scheppen in de bestaande staalkaart van instrumenten, zoals EDA, PESCO, en het Strategisch Kompas. Vereenvoudiging van het instrumentarium bevordert transparantie en effectiviteit. Inmiddels zijn er ook drie bilaterale Veiligheidsverdragen

tot stand gekomen tussen Duitsland, Frankrijk en het VK. Alles hangt af van de uitwerking. De geest is willig, maar het vlees is vaak zwak. Wanneer afspraken gaan neerkomen op puur intergouvernementele in plaats van communautaire besluitvorming – wat verre van denkbeeldig is – spant men evenwel het paard achter de wagen. Dat is al zichtbaar in het verzet van Frankrijk en Duitsland tegen bemoeienis van de Commissie en de EU met het exportbeleid van defensiematerieel, wat sowieso een rem zal zetten op gemeenschappelijke productie.

Vooruitziende plannen met een duidelijk toekomstbeeld zijn een *conditio sine qua non* voor de planning van de industrie, die uit de aard van de producten soms tientallen jaren vooruit moet denken en plannen. Bovendien zal er ruim baan moeten worden gemaakt voor consolidatie van de Europese industrie. Schaal telt hier des te zwaarder. In datzelfde kader moet de Europese Veiligheidsraad transparantie bevorderen van de aankoopplanning en -beleid door de lidstaten. Het harmoniseren van behoeften is een eerste vereiste. Het accent van kopen ‘van de Amerikaanse plank’ gaat naar investeren in Europese systemen. Dit zijn stuk voor stuk netelige thema’s, die gelijktijdig moeten worden aangepakt. Het vereist een consistente langjarige visie en aanpak.

Hybride oorlogvoering vraagt speciale aandacht. Deze neemt hand over hand toe en is bedreigend voor onze samenleving. Onder financiële instrumenten valt het buiten de begroting om werken met eurobonds en het voluit inzetten van de Europese Investeringsbank, waarop ook banken, verzekeraars en pensioenfondsen zich moeten oriënteren. En dan gaat het niet alleen om *dual use*. Alle partijen moeten het doel van versterking van de Europese defensiesector onderschrijven.

Een weerbare samenleving past bij het CDA. Christendemocraten geloven in de kracht van de samenleving, waarin iedereen een eigen en een gezamenlijke verantwoordelijkheid heeft. Wij geloven in een samenleving waarin mensen voor elkaar zorgen en een beroep op elkaar kunnen doen in geval van nood. Het gaat niet om zelfredzaamheid, maar om samenredzaamheid. Naast productie- en leveringszekerheid is het belangrijk de samenleving met alle middelen draaiende te houden. Ook in dit kader zijn strategische allianties met het bedrijfsleven belangrijk. Alleen zo houden we ons hoofd boven water tijdens crises.

8. Bijlagen

1. Kernpunten Draghi
2. Kernpunten Letta
3. Wereldspelers
4. Aanbevelingen uit het rapport van CDA Themagroep ‘Artificiële Intelligentie vanuit Europees perspectief’ (Europanetwerk)
5. Bijdrage aan CDA Verkiezingsprogramma vanuit de CDA Themagroep Draghi (Europanetwerk)

Kernpunten Draghi

(Kamerstuk 21 501-02, nr 2956, 4 nov 2024)

“Draghi stelt in zijn rapport dat de EU de afgelopen decennia heeft kunnen profiteren van een gunstig mondiaal klimaat: de wereldhandel groeide sterk, mede dankzij multilaterale afspraken; door genormaliseerde relaties met Rusland kon goedkope energie geïmporteerd worden; en door de hegemonie van de VS was er geopolitieke stabiliteit die de bondgenoten van de VS ten goede kwam. In deze context werden defensiebudgetten verlaagd en was er geen noodzaak binnen Europa om het economisch beleid en het veiligheidsbeleid aan elkaar te koppelen. Deze tijd ligt volgens Draghi achter ons: het multilaterale handelssysteem staat in toenemende mate onder druk, de groei van de wereldhandel zwakt af, energie-import uit Rusland wordt door de EU zo veel mogelijk beperkt en de geopolitieke situatie is instabiel door Ruslands agressieoorlog tegen Oekraïne en de verslechterde relatie tussen de VS en China. Om in deze nieuwe realiteit concurrerend en weerbaar te blijven moet de EU volgens Draghi primair haar productiviteit verhogen en daarbij een Europees economisch buitenlandbeleid ontwikkelen dat ten dienste staat aan een weerbare en concurrerende Europese economie. Tenslotte wijst Draghi erop dat veiligheid in Europa essentieel is voor het behoud van vrede, economische stabiliteit en democratische waarden.”

Kernpunten Letta

Het Letta-rapport analyseert de belangrijkste sociaaleconomische en politieke uitdagingen waarmee Europese landen worden geconfronteerd, met name demografie, economische hervormingen en sociale cohesie. Het Draghi-rapport, opgesteld door de voormalige Italiaanse premier Mario Draghi, bouwt voort op deze inzichten en vertaalt ze door in concreet beleid voor herstel en versterking van de economie na de pandemie.

1. Demografische uitdagingen

Europa kampt met een snel vergrijzende bevolking en een dalend geboortecijfer. Dit zet druk op pensioenstelsels, zorgvoorzieningen en arbeidsmarkten. Volgens het rapport is het noodzakelijk om immigratiebeleid te hervormen en te stimuleren om de arbeidsmarkt vitaal te houden, maar ook om het integratieproces te versterken om maatschappelijke spanningen te voorkomen. Het Draghi-rapport neemt deze uitdaging over door een sterkere focus op het activeren van de arbeidsmarkt, verlenging van de pensioenleeftijd en gericht migratiebeleid dat zich richt op integratie en arbeidsmarktparticipatie. Dit moet de demografische druk verlichten zonder sociale spanningen te vergroten.

2. Economische hervormingen en groei

Het Letta rapport benadrukt het belang van structurele hervormingen om economische groei te stimuleren. Daarbij gaat het om flexibilisering van arbeidsmarkten, hervormingen in het onderwijs en innovatiebevordering. Echter waarschuwt het voor te rigoureuze bezuinigingen die sociale ongelijkheid kunnen vergroten en het vertrouwen in de overheid kunnen ondermijnen. Draghi vertaalt dit in concrete aanbevelingen voor investeringen uit het Europese herstelplan waarbij innovatie, digitalisering en duurzaamheid centraal staan.

3. **Sociale cohesie en politieke stabiliteit**

Een kernpunt is het versterken van sociale cohesie als fundament voor politieke stabiliteit. Toenemende ongelijkheid, werkloosheid en culturele spanningen kunnen leiden tot populisme en polarisatie. Het rapport pleit voor een beleid dat vertrouwen in instituties herstelt en de participatie van burgers bevordert. Draghi onderschrijft dit en adviseert een versterking van het sociale vangnet, betere arbeidsomstandigheden en versterking van publieke instituties. Daarnaast stimuleert hij participatie van burgers bij beleidsvorming om het vertrouwen in de democratie te herstellen.

Nederland ervaart veel van de uitdagingen die Letta schetst: vergrijzing, de noodzaak van economische vernieuwing, en het behoud van sociale samenhang. Veel van de inzichten van het Letta-rapport hebben een nadere uitwerking gekregen in het Draghi-rapport.

Bijlage 3

Wereldspelers

In het kader van geopolitiek kijken we met nadruk naar de ontwikkelingen in de Verenigde Staten, China en de niet-gebonden landen. Deze ontwikkelingen roepen nieuwe handelspatronen op, en zij hebben bovendien enorme gevolgen voor de zeggingskracht van internationale instituties.

Verenigde Staten

Op de Verenigde Staten kunnen we veel metaforen los laten. De vervreemde vriend, de ex die het uitmaakt, de buurman die over de schutting blijft kijken, enzovoorts. Feit is dat de Europese omgang met Amerika voorgoed veranderd is. Voorbij is de tijd waarop wij kunnen varen op een betrouwbaar en berekenbaar Amerikaans kompas. Europa moet zich nu oriënteren op een eigen koers, en dat brengt een dynamiek mee, die tot nog toe ongekend was op het continent en het zal ingrijpende gevolgen hebben in de nabije en verre toekomst.

Het proces van Amerikaanse heroriëntatie is al gaande vanaf 9/11 2001. Trump voegt daaraan in 2016 zijn 'America first' agenda aan toe. Dit is een agenda die uitgaat van isolationisme, opportunisme en een voorliefde voor 'sterk' leiderschap. Trump voelt zich comfortabel in de omgang met Putin, Bolsonaro, Orbán. Maar de verschillen tussen de VS en Europa liggen in toenemende mate dieper dan alleen bij Trump. Vooraanstaande Amerikaanse analisten brengen ons de pijnlijke boodschap dat ook in Democratische kringen mensen klaar zijn met het 'ouderwetse en zelfgenoegzame Europa'. Een soort Disney-land met schattige dorpjes, maar zonder relevantie. Deze houding verklaart ook waarom de administratie Biden niet significant afweek van de eerdere Europa-lijn van Trump. Maar nu is het nog meer gearticuleerd. Economisch wordt zonder reserves gekozen voor het grootkapitaal. Het fiscaal beleid wordt totaal op de rijke bovenlaag ingericht. Klimaat wordt aan de kant gezet. Tarievenpolitiek is geen kwestie van onderhandelen, maar van een dictaat. Internationale instellingen, toch al niet de lievelingen van de Amerikanen, worden regelrecht geschoffeerd. Binnenlandse benoemingen en beleid worden eveneens volstrekt eenzijdig ingericht. Dit alles staat ver weg van hoe wij tegenwoordig *Europese waarden* als Europese identiteit definiëren. En wat betreft belangen: alleen het eigenbelang telt, zero-sum en niks meer.

Dit zegt ons twee dingen. Ten eerste, we zijn onze oude bondgenoot zo goed als kwijt. Voor Nederlanders was de VS altijd de bevrijder, de verstrekker van Marshall-hulp, en een lichtend baken voor de wereld. Economisch en cultureel. Amerika was altijd de 'shining city on the hill'. Achteraf is dit misschien naïef te noemen. Amerika staat bol van inconsistenties en schrijnende ongelijkheden. Deze onderhuidse spanningen zorgen voor een feller, onberekenbaar Amerika. Een land dat zijn status als wereldmacht wil bevechten, maar niet meer geïnteresseerd lijkt in de liberale wereldorde die zij zelf heeft geschapen en gevoed. De recente onderhandelingen over handelstarieven zijn hiervan een toonbeeld. De VS halen het onderste uit de kan, zelfs als dat ten koste gaat van een grote groep bondgenoten.

Dit brengt ons op het tweede punt, de positie van de Europese Unie. We kunnen niet meer uitgaan van een berekenbare afstemming met de Verenigde Staten. We zien al jarenlang dat Amerika zijn eigen plan trekt op gebieden als: handelstarieven, concurrentiekracht, internationale conflicten, verstrekken van wapens en bieden van bescherming. Europa moest bijvoorbeeld voor zeer hoge marktprijzen LNG kopen in Amerika, ondanks (of juist door) de oorlog in Oekraïne. De EU is er op uit hierop een beter antwoord te formuleren. Tegelijkertijd wordt door de ontwikkeling ook de Europese afhankelijkheid nog meer herkenbaar. Dit is precies wat Draghi bedoelt. Macron was de eerste, die ons heeft duidelijk gemaakt, dat de EU sterk moet staan ten opzichte van Amerika. Inmiddels kiest ook Merz partij. Nu nog de concretisering van de lange weg naar echte Europese zelfstandigheid, waarvoor de Unie nog niet klaar is. Maar we zien, dat langzaam een eigen koers wordt ingezet. Daar zal Nederland creatief en consequent aan moeten meewerken.

China

Sinds de eerste Opiumoorlog, 1839-'42, voelt China zich omsingeld door de Westerse mogendheden. In de navolgende fases heeft het al het mogelijke in het werk gesteld om daarvan af te komen. Isolationisme was onderdeel van dat beleid. Vanaf 1980 kwam daarin een breuk. President Deng Xiaoping en zijn opvolgers voerden vanaf dat moment een open-deurpolitiek. De krachtige President Xi Jinping geeft daaraan vanaf 2012 een eigen invulling. Het beleid wordt beheerst door de doelstelling de VS in 2050 te passeren. Massieve technologie-uitgaven, een zeer gericht industriebeleid van staatswege en een krachtig opgevoerde defensie zijn de belangrijkste kenmerken van deze politiek.

China breidt zijn economische en daarmee politieke invloed in buurlanden in Azië uit. India is een geval apart. Het is nog onduidelijk, hoe de rivaliteit tussen China en India in de toekomst gestalte gaat krijgen. Er zijn genoeg spanningsvelden. In breder verband plukt China de vruchten van het Belt and Road Initiative (BRI), dat vooral gericht is op zekerstelling van grondstoffen en veiligstelling van transportlijnen en -faciliteiten (havens), en in mindere mate ook op het verwerven van internationale politieke steun. Het budget voor de BRI is wel afgenomen, maar recent nog trad Hongarije toe tot dit initiatief. In Griekenland is de haven van Piraeus een bekend voorbeeld. Er zijn hier en daar ook wat contra-indicaties. Zo heeft Italië een nieuwe koers ten opzichte van China ingezet en is het gestopt met de BRI. De voordelen waren voor Italië te onduidelijk.

Voor Europa heeft de verhouding met China verschillende vitale aspecten. China is een zeer belangrijk exportland voor de Europese industrie, in het bijzonder de auto-industrie. Een heel breed scala van Europese ondernemingen is actief met diepte-investeringen en betrokken bij samenwerking met Chinese ondernemingen. Tegelijkertijd is China een zeer geduchte concurrent. In de autobranche bijvoorbeeld worden de bordjes verhangen en wordt China, met uitzondering van producten in het hoogste echelon, geleidelijk aan van importland tot exportland. De Chinese autoverkopen, EV's, in Europa stijgen disproportioneel. Een derde punt is de niet aflatende

Chinese bedrijfsspionage, die de samenwerking tussen Europese en Chinese ondernemingen danig in de weg zit. Deze bedrijfsspionage brengt ook meteen de Amerikanen in beeld. Washington wil China tot iedere prijs de weg naar de top verhinderen. Europese ondernemingen wordt continu onder druk gezet als 'bondgenoot' in dit gevecht. Zij hebben geen keus.

Voorzitter van de Europese Commissie Von der Leyen nam in april 2025 het besluit om samen te werken met de Chinese overheid om de disruptie van de wereldhandel, door de heffingen van de VS, tegen te gaan. Tussen de EU en China ging het vooral over het beperken van dumping op Europese markten. Zo zien we de vele gedaanten in de Europese-Chinese relatie. De EU heeft China aangemerkt als strategische rivaal, *strategic rival*. Dit sluit samenwerking ondertussen helemaal niet uit, maar Europa dient zich steeds bewust te zijn van strategische componenten in handels- en industriële relaties. Een positief punt is gelijkgezindheid van beide blokken in hun pleitdooi voor het behoud van de WTO.

De Europese belangen in en met China zijn rijk geschakeerd. De betekenis van de handels- en industriële relaties loopt van land tot land uiteen. Duitsland is de koploper. Franse belangen zijn ook aanzienlijk. Veel landen, zoals Nederland, hebben uiteenlopende investeringen in industriële sectoren. Het EU-handelsbeleid wordt min of meer gedicteerd door Duitse belangen, waaraan vele andere parallel lopen. Een specifiek punt is, dat het ook nog volstrekt onduidelijk is, hoe de EU het conflict met Taiwan in haar beleid zal integreren, als puntje bij paaltje komt.

Ondertussen groeit de invloed van China in Afrika (grondstoffen) en Zuid-Amerika gestaag. De Chinese methodiek wijkt sterk af van die van de EU. In tegenstelling tot de EU heeft Beijing geen enkele interesse in, hoe landen worden bestuurd, terwijl Brussel in toenemende mate handelsakkoorden mede afhankelijk is gaan stellen van de mate waarin betreffende landen Europese waarden bereid zijn in handelsarrangementen te honoreren. Europa staat daardoor in Afrika toenemend op achterstand, mede ook door inmenging van Rusland.

Niet-gebonden landen

Niet-gebonden landen mogen we ook niet over het hoofd zien. Als we het over niet-gebonden landen hebben, denken veel mensen aan de organisatie van de Non-Aligned Movement (NAM). De NAM is een organisatie van 120 landen die officieel niet horen bij een machtsblok. We zien dat kernwaarden van de NAM, multilateralisme, neutraliteit en territoriale soevereiniteit, nooit zijn losgelaten. Wel zien we dat de manier waarop dit wordt beleefd en uitgedragen aan het veranderen is. Zo zien we dat een land als India heel bewust en opportunistisch omgaat met andere landen op het wereldtoneel.

Een deel van de niet-gebonden landen heeft zich verenigd in het BRICS-gremium. Deze landen trekken veel samen op en we zien dat dit een aantrekkingskracht heeft voor andere regionale machten zoals Iran. Daarom wordt tegenwoordig ook veel gesproken over 'the Global South' als categorisering van landen die een soortgelijke politieke en economische ontwikkeling doormaken. Zij zetten zich af tegen de moraliserende, liberale wereldorde die volgens hen opgelegd wordt door het Westen. Deze dynamiek moeten we meewegen in alle plannen voor de toekomst van de Europese Unie. Andere landen zullen zich hier niet zomaar meer naar schikken.

Aanbevelingen rapport 'Visie CDA op Artificiële Intelligentie vanuit Europees perspectief'

Artificiële Intelligentie (AI) is een kantelpunt, een nieuwe revolutie. Zowel in de kapitalistische Verenigde Staten als in de statelijk gedreven Chinese economie worden honderden miljarden geïnvesteerd in deze nieuwe revolutie van het digitale tijdperk. Het is een proces zonder limieten, dat ons allemaal in leven en werk raakt. Er komen steeds meer datacentra en technologische processen verbreden en verdiepen zich. Dagelijks zien en horen we van zegeningen, maar ook van gevaren van deze revolutie. Ontwikkelingen zijn onvoorspelbaar en vaak niet te vatten in wetten en regels. De noodzaak van geïntegreerde samenwerking en -projecten in Europa staat centraal, waarbij de ethische dimensie het kompas is: het goede doen en het kwade weren. De steeds diepere inwerking van AI raakt onze cultuur in de kern. Zij dwingt ons om opnieuw na te

denken over onze waarden, overtuigingen en over wat het leven zinvol maakt. Het gaat om het waarborgen van waarden die belangrijk zijn voor de samenleving én voor het individu.

De Europese Commissie hanteert vier ethische principes voor AI-systemen: respect voor de menselijke autonomie, preventie van schade, eerlijkheid en verklaarbaarheid. Dit is voor het CDA herkenbare taal. Het goede en positieve van AI is zichtbaar bij gezondheid, landbouw, logistiek, onderwijs en bedrijfsleven. Daartegenover staan ongecontroleerde processen met volop misbruik en manipulatie. Voorbeelden zijn er legio, zoals ongewenste beïnvloeding en cyberaanvallen van criminelen en staten - bijvoorbeeld Rusland – op publieke en private partijen. Desinformatie, de audiovisuele versie van nepnieuws en AI-criminaliteit zijn helaas aan de orde van de dag. De volgende punten staan vanuit CDA perspectief centraal:

Het CDA moet met andere politieke partijen samenwerken in het aanpakken van AI met een hoog risicogehalte voor de rechten en vrijheden van individuen en organisaties. Dit vereist specifieke aandacht tijdens de verkiezingscampagne;

Het CDA heeft de ambitie te investeren in het goede van AI en het voorkomen van het kwade. Het moet mensen helpen en niet schaden. Daarom investeren we in AI die eerlijk, betrouwbaar en mensgericht is. In een wereld vol veranderingen houden we vast aan Europese en ethische waarden. Alleen door goed samen te werken met bedrijven, overheid en experts zorgen we ervoor dat AI de goede kant op blijft gaan;

De verregaande afhankelijkheid van de Amerikaanse Big Tech en bedreigende politiek-economische manipulatie vanuit de VS is onaanvaardbaar. Deze maakt het meer dan noodzakelijk om in Europees verband samen te werken en activiteiten op het gebied AI te integreren.

Nederland levert een actieve bijdrage aan de voorbereiding en uitvoering van en het toezicht op Europese actieplannen en - wetgeving. Met omvangrijke investeringen en Europese projecten moet de Europese digitale autonomie worden versterkt.

Het is in het directe belang van de burgers, dat Europa zijn eigen geo-economische en politieke verantwoordelijkheid neemt;

Nederland levert een substantiële bijdrage aan de juiste oriëntatie van Europese programma's waarbij publiek-private samenwerking onmisbaar is. Concrete investeringen leveren bovendien een belangrijke bijdrage aan het versterken van ons verdienvermogen. AI is een sleuteltechnologie voor het waarborgen van onze veiligheid, onze digitale infrastructuur en strategische autonomie; Er is meer nodig dan het stimuleren en investeren in technologie, innovatie en talentontwikkeling

om het verdienvermogen van de economie en werkgelegenheid in ons land veilig te stellen. Het gaat om het verbeteren van het investeringsklimaat over de hele linie en het vergroten van AI-vaardigheid. Dit geldt voor alle publieke en private partijen, inclusief onderzoek en ontwikkeling. Het motto is 'wordt bewust bekwaam'. Een nieuw Innovatiefonds wordt voorgesteld als alternatief voor het geschrapte Groeifonds;

Het is cruciaal dat overheid en publieke instellingen fors investeren in kennis, kunde en automatisering van processen rondom AI. Het CDA pleit voor een bewindspersoon met doorzettingsmacht, die duidelijk prioriteit kan geven aan sleuteltechnologieën, zoals AI. Afdoende deskundige en transparante publieke regie is onmisbaar als grondslag voor de technologische ontwikkelingen en voor de bescherming van onze publieke waarden.

Bijlage 5

Bijdrage aan CDA Verkiezingsprogramma van CDA Themagroep Draghi (Europanetwerk)

1. Europa staat op een kantelpunt. Een sterke en herkenbare positie van de Europese Unie is het enige antwoord op de fundamentele veranderingen die zich op geopolitiek terrein voltrekken. Europa als krachtige speler voorkomt dat lidstaten tot speelbal worden gedegradeerd. De belangen van de lidstaten zijn daarmee direct gekoppeld aan het bredere Europese belang. De Europese Unie is nu te heterogeen met vooral aansturing vanuit de hoofdsteden. Snelheid is doorslaggevend in de geopolitieke ontwikkelingen. Op het kantelpunt van de internationale wanorde zijn gezamenlijke keuzes nodig. Kopgroep landen kunnen het voortouw nemen. Het gaat daarbij om leiderschap en doorzettingsmacht met het oog op autonome innovatie, investeringen, concurrentiekracht en veiligheid op basis van eigen Europese waarden. Het gaat dus om Waarden, Welvaart en strategische autonomie en Weerbaarheid.
2. Waarden en leiderschap. De op westerse waarden georganiseerde wereldorde dreigt in te storten. Een Europese doorzettingsmacht is nodig voor effectieve concurrentiekracht met bijbehorende waarden die het continent veiligstelt tegen externe inmenging. Dit betekent:
 1. Het verankeren van de 'rule of law' binnen Europa. In deze multipolaire wereld kiest Europa voor strategische partnerschappen die belangen van Europese burgers borgen en afhankelijkheden verminderen;
 2. Een onderscheid tussen publieke autoriteit en privaat belang en, waar nodig, voor intensieve publiek-private samenwerking;
 3. Het voorkomen van hybride destructieve inmenging van buiten de EU bij verkiezingen en door manipulatie van de publieke opinie;
 4. Het beheerst werken aan meer effectieve besluitvorming in de EU en aan verdere overdracht van bevoegdheden aan de Commissie. Zonder betere governance zijn genoemde doelstellingen nauwelijks en zeker niet op tijd te bereiken.
3. Welvaart en strategische autonomie. Externe omstandigheden en interne concurrentie zetten ons toekomstig verdienvermogen op het spel. We staan voor economische veiligheid, minder risicovolle afhankelijkheden en regionale samenwerking. Dit betekent:
 1. Nieuwe initiatieven voor Europese samenwerking in strategische sectoren en grootschalige productie- en innovatielocaties naar voorbeeld van Airbus. Te denken valt aan batterijen, chips, geneesmiddelen en de defensie-industrie;
 2. Opzetten van Europese programma's in de gouden driehoek van industrie, overheden en kennisinstellingen. Snelheid is vereist 'van beleid naar uitvoering' en 'van lab naar

fab'. Voorbeelden: raffinage van kritieke grondstoffen, silicium technologie, circulaire ketens en slim gebruik van Europese grondstoffen;

3. Een heldere energiestrategie die het concurrentievermogen van Europa versterkt. Dit betekent o.m. lange termijncontracten, ondersteuning energie-intensieve bedrijven, het afschaffen van nationale CO2 heffingen en het verlagen van energiebelasting;
 4. Optimaal gebruik maken van het onlangs opgerichte Europees Opschalingsfonds om technologieën te ondersteunen en snel naar de markt te brengen;
 5. Een Europese kapitaalmarkt, inclusief grensoverschrijdende bankfusies, deelname van pensioenfondsen en staatsfondsen en de EIB, is onmisbaar voor mega-investeringen in primair de high-tech en de mid-tech;
 6. De interne markt vereist krachtige nieuwe impulsen en implementatie. Barrières van beroepskwalificaties en inkoopbeperkingen in andere lidstaten moeten verdwijnen.
4. Weerbaarheid. De dreiging in de wereld laat geen ruimte meer voor afgesloten nationale huisjes. Samenwerken en samen investeren zijn de nieuwe vertrekpunten. Dit betekent:
1. Het opzetten van Europese programma's voor cyberveiligheid en militaire oefening;
 2. Dat bij de ontwikkeling en aankoop van materieel minimaal drie Europese landen samenwerken;
 3. Het optimaal benutten van dual-use (militair/civiel) bij onderzoek en ontwikkeling. Een speciaal agentschap naar Amerikaans voorbeeld faciliteert doorbraaktechnologieën;
 4. Het vormen van gezamenlijke operationele eenheden die snel kunnen worden ingezet;
 5. Het naar voorbeeld van Finland en Zweden investeren in brede weerbaarheid van de bevolking.